

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОДНОЧАСНОГО ДОПИТУ

ЖАЛДАК Ірина Анатоліївна – ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, капітан міліції

В статті досліджуються тактико-криміналістичні питання проведення одночасного допиту двох або більше допитуваних осіб, передбаченого п. 9 ст. 224 Кримінального процесуального кодексу України, пропонуються криміналістичні рекомендації організації підготовчого етапу слідственного дій.

Ключові слова: збирання доказів, слідчі (розшукові) дії, одночасний допит, тактика одночасного допиту, криміналістичні рекомендації підготовки одночасного допиту.

Постановка проблеми

Прийнятий 13 квітня 2012 року Кримінальний процесуальний кодекс України суттєво оновив кримінальне процесуальне законодавство. У ньому враховані визнані світовою спільнотою стандарти прав людини і громадянина, тенденції до змагального характеру кримінального провадження, введено низку нових термінів, процедур та механізмів реалізації повноважень учасників кримінального провадження.

Кримінальний процесуальний кодекс України у ст. 224 ч. 9 регламентував проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей їхніх показань, що має схожі та відмінні ознаки з передбаченою у попередньому КПК України слідчою дією – очною ставкою (ст.172-173). Суттєві відмінності базуються насамперед на нових процесуальних вимогах проведення слідчої дії та кількості допитуваних осіб, що має безпосе-

редній вплив на організацію і тактику провадження одночасного допиту.

Слід зауважити, що очна ставка, передбачена у попередньому КПК України, була однією з найбільш розповсюджених слідчих дій. Згідно з результатами досліджень, дана слідча дія проводилась при розслідуванні злочинів проти життя, здоров'я та статевої свободи особи – 81 %; учинених злочинними угрупованнями – 80 %; проти власності – 78 %; у сфері господарської діяльності – 51 %; проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності – 49 %; у сфері службової діяльності – 13 %. Однак, значний відсоток співробітників слідчих підрозділів органів внутрішніх справ (71 %) вважали очну ставку неефективною і досить часто використовували її лише для підтвердження раніше даних показань учасників, тобто для їх закріплення [1, с.947]. Зазначена обставина, на нашу думку, викликана насамперед недостатністю науково-обґрунтованих рекомендацій щодо організації і тактики проведення цієї складної слідчої дії. В умовах активного впровадження нового кримінального процесуального законодавства практика розслідування злочинів вимагає ґрунтовного дослідження та вдосконалення криміналістичного забезпечення проведення одночасного допиту, що вказує на актуальність досліджуваної проблеми.

Аналіз досліджень даної проблеми

Вагомий внесок у розробку наукових основ проведення очної ставки здійсни-

ли відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема, М.В. Бахарев, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, В.К. Весельський, Ф.В. Глазирін, А.В. Дулов, Л.М. Карнеєва, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, М.І. Порубов, О.В. Соловйов, С.М. Стахівський, О.Р. Ратінов, В.М. Тертишник, В.Ю. Шепітько та інші. Значущість проведених досліджень зумовлюється створенням ґрунтовної бази для подальших наукових пошуків удосконалення тактики провадження слідчої дії, яка досить широко використовується у правоохоронній практиці. Разом з тим, відсутня комплексна розробка тактико-криміналістичного забезпечення проведення одночасного допиту в умовах застосування нового кримінального процесуального законодавства.

Метою статті є дослідження особливостей криміналістичного забезпечення проведення одночасного допиту відповідно до вимог кримінального процесуального кодексу 2012 року.

Виклад основного матеріалу

У загальному проведення допиту регламентовано ст.ст. 95, 223-226, 351-354, 356 КПК України [2, с.124-127, 191-195]. Відповідно до ст. 95 КПК, показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження. Таким чином, допит – це передбачена кримінальним процесуальним законом слідча (розшукова) дія, яка полягає в одержанні слідчим від свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, експерта показань в усній або письмовій формі про обставини події злочину та інші факти, які мають значення для встановлення об'єктивної істини і забезпечення правильного застосування закону.

Дана слідча (розшукова) дія поділяється на окремі види залежно від процесуального статусу допитуваних учасників процесу та інших підстав класифікації і провадиться за певними правилами, спільними для всіх видів допиту та особливими для окремих його видів.

Прийнятий нещодавно КПК України не виокремлює як самостійну слідчу дію – очну ставку, проте у ч. 9 ст. 224 КПК зазначається, що слідчий прокурор має право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. На нашу думку, законодавець вказує: одночасний допит не є окремою слідчою (розшуковою) дією, а являє собою різновид допиту, якому притаманні, окрім загальних, спеціальні завдання, особлива організація і тактика. Підтримуючи дану тезу, слід зазначити, що даний висновок є абсолютно логічним, оскільки одночасний допит має спільні організаційні і тактичні риси (прийоми) з іншими різновидами допиту: первинним (постановка різного роду запитань, актуалізація забутого тощо), повторним (раптовість, використання суперечностей тощо), перехресним (викриття неправдивих показань) тощо.

Законодавець також зазначає основну мету проведення даної слідчої (розшукової) дії – з'ясування причин розбіжностей у показаннях допитуваних осіб за таких обов'язкових умов: 1) особи повинні бути раніше допитані; 2) в їх показаннях містяться суттєві розбіжності, зафіксовані у протоколах допитів. Відповідні умови зазначалися й з приводу очної ставки: Є.Д. Лук'янчиков вказує, що підставою для проведення очної ставки є наявність суттєвих протиріч в показаннях раніше допитаних осіб [3, с.30]. Стаття закону не вказує, які саме розбіжності в показаннях раніше допитаних осіб мають бути усунуті. Вирішення цього питання належить до компетенції слідчого, прокурора, судді, які мають встановити істотність розбіжностей, що є в показаннях допитаних, їх здатність вплинути на повноту, всебічність і об'єктивність доказування у кримінальному провадженні, або на правильну оцінку доказів. Лукашевич В.Г. зазначає, що суттєві протиріччя слід розуміти як взаємовиключні відомості про ті ж самі обставини (факти), які виявлені слідством в показаннях раніше допитаних осіб та складають предмет доказування [4, с.12].

Ефективне провадження даного різновиду слідчої (розшукової) дії є достатньо важким завданням, не лише враховуючи

сутність та істотність розбіжностей в показаннях раніше допитаних осіб, але й тактичні особливості даної слідчої дії, які ускладнюються тим, що під час одночасного допиту може бути допитано більше двох осіб. Науковці зазначали з приводу очної ставки, що під час такого спілкування, як правило, всі учасники здійснюють та отримують психологічний тиск набагато сильніший, ніж під час допиту один на один, таким чином істина, за слушним зауваженням О. Р. Ратинова, встановлюється не шляхом узгодження показань, а шляхом використання суперечностей [5, с. 344]. Саме тому в кримінальному процесуальному законодавстві більшості держав Європи (Польща, Угорщина, Словаччина тощо) очна ставка має назву «конфронтація». В умовах здійснення одночасного допиту більше ніж двох осіб – напруження учасників, відповідно і тактичні ризики пропорційно збільшуються. Постає питання щодо мінімізації тактичних ризиків, які полягають у можливості неправомірного психологічного впливу на учасника (учасників), зміни показань добросовісних (правдивих) учасників, розголошення таємниці слідства тощо.

З цього приводу є достатньо категоричні позиції науковців, зокрема Лукашевич В.Г. зазначає: «Очна ставка повинна проводитись лише з двома особами. З фактичної сторони – це одночасний допит двох осіб. Тому її інші учасники стають спостерігачами, які чекають своєї черги. При цьому, через дію соціально-психологічних механізмів взаємного впливу під час спілкування групи осіб, вони бажатимуть погоджувати свою позицію з думкою більшості, що неприпустимо з пізнавальної точки зору. Крім того, з точки зору тактики, питання, що формулюються, втрачають свою раптовість і передчасно розкривають позиції учасників за спірними обставинами. Таким чином, провадження “групових” очних ставок тактично недоцільно...» [4, с.14]. Дана думка є слушною, однак все ж таки бачимо можливість проведення одночасного допиту з кількістю більшою ніж двоє вже допитаних осіб, оскільки слідчі ситуації одночасного допиту, на нашу думку, не завжди здійснюються в умовах прямої протидії, що обґрунтовується подальшим дослідженням.

Насамперед, слід визначити ймовірні типові слідчі ситуації одночасного допиту, які прогножуються на початковому етапі слідчої дії та мають значний вплив на вибір організаційних і тактичних засобів. Оскільки емпіричний матеріал даної слідчої дії тільки почав накопичуватися, класифікацію типових ситуацій одночасного допиту сформулюємо за аналогією з типовими слідчими ситуаціями допиту [6, с.68], та виділимо такі:

1. Особа, у показаннях якої є розбіжності, надає правдиву інформацію, однак не усвідомлює, яка саме інформація, відома їй, потрібна слідству.

2. Особа, у показаннях якої є розбіжності, добросовісно помиляється.

3. Особа, у показаннях якої є розбіжності, свідомо надає неправдиву інформацію.

Перша типова слідча ситуація, як правило, викликана тим, що слідчий не завжди знає, яку конкретну необхідну інформацію має допитуваний, а допитуваний інколи не уявляє, що саме з того, що йому відомо, потрібно слідчому. Тому показання, що характеризуються розбіжностями у свідченнях з іншими допитуваними особами, обумовлені, як правило, прогалинами попереднього допиту. Ймовірність виникнення такої ситуації достатньо висока, оскільки предмет допиту може бути пов'язаний з використанням спеціальних пізнань, що не входять в компетенцію слідчого. Відповідно, особами, що допитуються, можуть бути свідки, потерпілі, експерти. Особливо слід підкреслити участь експертів, які шляхом використання спеціальних знань можуть допомогти слідчому у з'ясуванні причин розбіжностей, перевірки зібраних у справі доказів, отримання нових доказів, перевірки та оцінки слідчих версій.

У другій типовій слідчій ситуації є головним – встановити причини, що пояснюють розбіжність показань. До таких причин даної ситуації, як правило, відноситься наявність об'єктивних чинників, які вплинули на сприйняття (обмежений час сприйняття, слабка освітленість, сприйняття об'єкту на значній відстані тощо), або суб'єктивних факторів (фізичний та психологічний стан особи, що сприймала об'єкт, подію). Наразі доброзичлива, конструктивна, безконфлік-

тна обстановка одночасного допиту особи, що добросовісно помиляється, та за участю осіб, що надають правдиві свідчення, дозволить з'ясувати причини розбіжностей та досягти інших завдань слідчої дії.

Третя типова слідча ситуація. Дана ситуація є найскладнішою в тактичному відношенні і, на нашу думку, серед одночасно допитуваних осіб, має бути тільки одна особа, яка, на думку слідчого, надає неправдиві показання. Інакше, досить висока вірогідність того, що слідчий втратить контроль над провадженням даної процесуальної дії. Серед інших учасників – «добросовісних» осіб, які на думку слідчого надають правдиві показання, можуть бути свідки, потерпілі, експерти у кількості та співвідношенні, що залежить від аналізу наявних фактичних даних, предмету допиту і вивчення характеристик цих осіб. З даними особами слідчий повинен встановити відносини співробітництва, засновані на спільних інтересах, прагненні викрити особу, що надає неправдиві свідчення. Таким чином, слідчий зміцнить позицію добросовісного свідка або потерпілого, який може бути психологічно слабшим ніж підозрюваний, надасть йому відчуття підтримки та захищеності. Разом з тим, надаючи моральну підтримку добросовісним учасникам, слідчий спільно з ними вчиняє потужний психологічний вплив на брехуна.

Салтевський М. В. підкреслює, що добре організована очна ставка повинна проводитися активно, наступально, в максимально короткий проміжок часу, а керуючий вплив має бути спрямований на вирішення тактичних завдань [7, с.201]. Під час підготовки до провадження одночасного допиту в третій типовій слідчій ситуації слід врахувати дану рекомендацію, особливо з позиції визначення кількості допитуваних осіб, що вплине на загальний час слідчої дії.

Одночасний допит є засобом перевірки показань раніше допитаних осіб. Усуваючи істотні протиріччя, прогалини, неточності в свідченні, домагаючись їх деталізації і роз'яснення окремих обставин, фактично проводиться перевірка достовірності доказового матеріалу у справі загалом. Підвищити результативність одночасного допи-

ту можливо шляхом доповнення загальної мети слідчої дії окремими її завданнями. Аналіз інформації щодо події, яка розслідується, предмету допиту та характеристики допитуваних осіб надає можливість конкретизувати завдання слідчої (розшукової) дії.

Так, в ході одночасного допиту, на нашу думку, можуть бути вирішені наступні тактичні завдання:

1. Уточнення показань за допомогою встановлення об'єктивних та суб'єктивних факторів, які вплинули на сприйняття події або об'єкту допитуваною особою.

2. Подолання добросовісної помилки допитуваної особи.

3. Викриття самообмови.

4. Викриття брехні одного з допитуваних осіб.

5. Викриття неправдивого алібі.

6. Викриття інсценування злочину.

7. Перевірка зібраних у справі доказів.

8. Отримання нових доказів.

9. Подальше вивчення допитуваної особи.

10. Психологічний вплив на особу, що дає неправдиві показання.

11. Зміцнення позиції допитуваної особи, що невпевнено надає правдиві свідчення.

12. Перевірка і оцінка слідчих версій.

Слід зазначити, що під час підготовки до провадження одночасного допиту слід передбачити та підготувати науково-технічні засоби, використання яких є ефективним з тактичною метою: повинні бути виключені можливості безконтрольного вербального і невербального спілкування (впливу) допитуваних осіб між собою. За результатами проведеного дослідження К.О. Чаплинським, встановлено, що під час розслідування злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями, серед групи тактичних прийомів застосування технічних засобів використовується у 51% випадків [8, с.107]. Ці тактичні прийоми створюють сприятливі умови для одержання доказової інформації, дозволяють фіксувати не тільки показання, але й «психологічний клімат», у якому вони були отримані, психологічно впливають на останніх.

На думку Л.Д. Удалової, використання аудіо та відеозапису в тактичних цілях під

АНОТАЦІЯ

У статті досліджуються тактико-криміналістичні питання проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, передбаченого п.9 ст. 224 Кримінального процесуального кодексу України, пропонуються криміналістичні рекомендації щодо організації підготовчого етапу слідчої дії.

SUMMARY

In the article probed criminalities question of realization of simultaneous interrogation two or anymore the already interrogated persons, foreseen p. 9 st. 224 of the Criminal code of practice of Ukraine, criminalities recommendations are offered in relation to organization of the preparatory stage of investigation action.

час допиту змінює атмосферу слідчої дії, оскільки ставить допитуваного в такі умови, при яких його неправдиві відповіді, характерні умовчання фіксуються технікою. Допитуваний, що говорить неправду, розуміє, що кожне його слово записується і тому втрачає контроль над своєю поведінкою, допускає прорахунки, нерідко продовжуючи заперечувати свою вину, промовляється про суттєві обставини злочину, що розслідується [9, с.164].

Як зазначають В.К. Весельський, В.С. Кузьмічов, В.С. Мацишин та А.В. Старушкевич, до мети застосування при допиті аудіо та відеозапису належать: а) забезпечення повноти фіксації того, що повідомляє допитуваний; б) спростування заяв про неправильність здійсненого протоколювання показань; в) стримуючий вплив у частині зміни зайнятої позиції [6, с.101].

Висновки

На підготовчій стадії одночасного допиту з метою вибору ефективних тактичних прийомів та організаційних заходів важливим є врахування типових слідчих ситуацій, основних й проміжних завдань слідчої дії. Використання аудіо та відеозапису одночасного допиту дозволить підвищити ефективність досягнення вищевказаних завдань слідчої дії та є найбільш доцільним у випадках: існує ризик, що допитані особи (підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, експерт) можуть у подальшому змінити свої показання; при провадженні одночасного допиту за участю перекладача; для забезпечення фіксації законності проведеної слідчої дії, зокрема з метою попередження допитуваними заяв щодо незаконних дій працівників правоохоронних органів тощо.

Література

1. Чаплинський К. О. Підготовка до очної ставки як необхідна умова якісного проведення слідчої дії / К. О. Чаплинський // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 947–952 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11ckorpcd.pdf>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку прийняттям Кримінального процесуального кодексу України»: чинне законодавство з 19 листопада 2012 року: (офіц. текст). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2012. – 382 с.
3. Лукьянчиков Е. Д. Особенности расследования преступлений несовершеннолетних: учебное пособие / Е. Д. Лукьянчиков. – Киев : НИ и РО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1990. – 52 с.
4. Лукашевич В.Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий: Учебное пособие. – К., 1989. – 88 с.
5. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей. – М., 1967. – 536 с.
6. Весельський В.К., Кузьмічов В.С., Мацишин В.С., Старушкевич А.В. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини: Посібник. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2004 – 148 с.
7. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2-х ч. Ч. 2. / М. В. Салтевський. – Х. : Консум, 2001. – 528 с.
8. Чаплинський К.О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями: Монографія – Д.:Юрид.акад. М-ва внутр.справ, 2004 – 192с.
9. Удалова Л.Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: Монографія. – К., 2005. – 234 с.